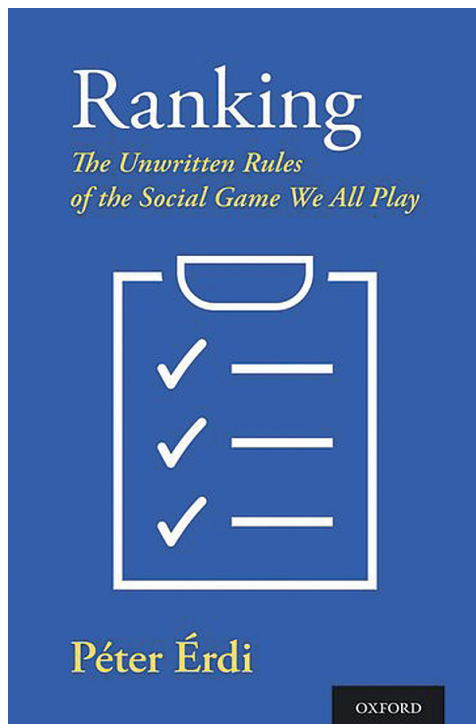

Íratlan szabályaink

(Érdi, Péter: *Ranking. The unwritten rules of the social game we all play.* Oxford University Press, 2020)

ÉRDI PÉTER

lítást a szerző egyfajta szociális játéknak tekinti. Valóban: játék ez határok nélkül, de következményekkel.

A szerző, Érdi Péter 1970-ben szerzett vegyészdiplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, doktori fokozata (1981) és akadémiai doktori címe (1991) is magyar. A Wikipédia szerint jelenleg számítógépes agykutató, 2002 óta az egyesült államokbeli Michiganban a Kalamazoo College professzora. Igen széles érdeklődési körét nagyon hűen tükrözi eddig megjelent szakkönyveinek sokszínűsége: van köztük a reakciókinetika matematikai modelljeivel foglalkozó mű, amelyet a *Ranking*-ben is többször megjelenő matematikus barátjával („János, akinek soha nem volt autója”) együtt jegyez, [2] van Szentágothai Jánossal közösen írt, a multidiszciplináris megközelítés előnyeit kiemelő könyv a neurobiológiáról, [3] könnyen emészthető bevezetés a komplexitás tanulmányozásába, [4] illetve tömör útmutató a sztochasztikus reakciókinetikai módszerek használatához. [5] Húsz évvel ezelőtt magyar nyelven jelent meg egy válogatás korábbi írásaiból. [6] Ezt a sokféleséget Érdi Péter úgy kommentálja a könyvben, hogy szokása lett olyasmivel tölteni az időt, ami a tudományos rangsorokban nem viszi őt előrébb.

A könyv első fejezetéből, amely a címe szerint is prologus, mindjárt ki is derül, hogy a sportokban létező, bevallottan vagy kevésbé elismerten szubjektív rangsorok már fiatalkorában is nagy hatást tettek rá. A fociban már az InStat előtti időszakban is rendszeres szokás volt egyes játékosok teljesítményét osztályzattal jellemezni, ezt a könyvben a magyar NB I 1967-ben zárult bajnokságán keresztül ismerhetjük meg. Az egyes mérkőzéseken adott osztályzatok kétségtelenül szubjektív vélemények voltak, de aztán a bajnokság végén pszeudo-objektív rangsorok készültek belőlük. Az objektivitás ilyen illúzióját egy Arany László által leírt, Farkas-barkas című népmesében is meg lehet találni, a következő sort Zerkowitz Judit fordításának köszönhetően angolul is élvezhetik az olvasók: „Farkas-barkas jaj be szép, róka-bóka az is szép, özöm-bözöm az is szép, nyúlom-búlom az is szép, kakasbakas az is szép, tyúkom-búkom jaj be rút!”

A könyv egy jelentős részének középpontjában minden rangsorolás alapja, az összehasonlítás áll. Itt is nagy számban jelennek meg irodalmi és sportpéldák, és az összehasonlítási eljárások pszichológiája is nagy teret kap. Vajon hányan figyelték már meg azt, hogy egy olimpiai eredményhirdetésekor általában az ezüstérmes a boldogtalan? Míg a harmadik többnyire örül annak, hogy még éppen felfért a dobogóra, a második ezzel szemben az első vesztesnek érzi magát. Mindezen lélektani hatások ellenére másokkal összehasonlítani önmagunkat végtelenül emberi dolog. Jobb, ha tudatában vagyunk annak, hogy ez a legkritikább esetben objektív a szó tudományos értelmében, de még a jól működő, magukat teljes joggal demokratikusnak valló társadalmakban is ilyen egyéni döntések halmazából jönnek létre a rangsorok, amelyek aztán nem egyszer jelentősen befolyásolják az újabb egyéni döntéseket. Ha esetleg valaki tanult már visszacsatolásról, fel fogja ismerni a jelenséget.

A rangsorok társadalmi jelentőségét nagyon jól mutatja, hogy kialakításuk módszertana nem egyszer jelentős hatással van az

2020 májusában, amikor ez az ismertető megszületett, a Nemzetközi Labdarúgó-szövetség (FIFA) férfi világranglistáját Belgium vezette. **Belgium!!!** Az a Belgium, amely nemcsak az utóbbi években, de teljes futballtörténete során soha még felnőtt világvetély döntőjébe sem került! No jó: az 1920-as antwerpeni olimpiáról azt írják a hivatalos feljegyzések, hogy Belgium nyerte, de minimális sporttörténelmi kutakodással is rá lehet jönni, hogy enyhén szólva is igen sportszerűtlen körülmények között: a döntőben például a belgák ellenfele már az első félidőben levonult a pályáról (és vissza sem tért), annyira igazságtalan volt a játékvezetés.

Ugyanebben az időpontban a sakkozók Élő-pontszámok szerinti világranglistáját Magnus Carlsen vezette. 2013 óta ő védi a világbajnoki címet is.

2019-ben a Times Higher Education (THE) egyetemi rangsorát az Oxfordi Egyetem vezette a Cambridge-i előtt. A legjobb magyar intézmény a listán a Semmelweis Egyetem: a 401–500. helyek között van. Ugyanekkor az egyetemek Shanghai-listáján a Harvard Egyetem volt az első, utána a Stanford Egyetem következett. A legjobb magyar intézmény az Eötvös Loránd Tudományegyetem az 501–600. helyek között. Vajon szkepticizmus-e észrevenni azt, hogy a THE Nagy-Brianniában szerkesztett kiadvány? Ugyanakkor a legjobb kínai egyetem mindkét listán a Tsinghua Egyetem, a THE-rangsorban a 22., a Shanghai-listán viszont csak a 43. helyet foglalja el. A kínaiak objektívabbak lennének a briteknél?

Egáltalán miért érdeklik ezek a kérdések annyira az embereket? Többek között ezt a kérdést próbálja megválaszolni Érdi Péter a közelmúltban angol nyelven megjelent, *Ranking* című könyve. [1] Az alcím (*The Unwritten Rules of the Social Game We All Play*) a könyv hozzáállását is nagyon jól tükrözi: a sorrendbe ál-

egyének, illetve intézmények viselkedésére. Ez a fontossági sorrend tulajdonképpen értelmetlen megváltozásán át egészen a komoly, nagy erőfeszítéseket igénylő adatmanipulációig terjedhet, politikai nézeteitől függően mindenki találhat rá akár rémisztő példákat is a mai közéletben. Ez a hatás segít megérteni azt is, hogy miért történnek néha nagyon irracionálisnak látszó dolgok. Az olvasónak óhatatlanul is eszébe juthatnak majd ilyenek:

- Az *Inorganica Chimica Acta* című szakmai folyóirat 2020 szeptemberi számai már májusban olvashatók voltak az interneten. Vajon miért? A tudományos folyóiratok legfontosabb mérőszáma az *impaktfaktor* (kicsit kényszeredett és ritkán használt magyarítással hatástényező), amelynek az alapja a folyóiratban megjelent cikkekre érkező idézetek a következő két naptári évben. Az időkorlát miatt a kiadók érdeke az, hogy a tényleges megjelenési dátumnál jóval később legyen a „hivatalos” publikálási dátum, mert ez meghosszabbítja az *impaktfaktort* növelő idézetek begyűjtéséhez az időablakot.

- A magyar elit gimnáziumokban a (jelentős számú) külföldi felsőoktatásba tartó diáktól azt kéri, hogy legalább egy magyar egyetemre is adják be a jelentkezést még akkor is, ha valójában nem akarnak ott tanulni, vagy esetleg a jelentkezési határidő nap-

ján már fel is vették őket a külföldi intézménybe. Vajon miért? A magyar középiskolai rangsorok kialakításában nagy a felvételi eredményesség súlya, de csak a magyar felsőoktatási intézményeket veszik figyelembe, a külföldieket nem. Tehát egy sikeres felvételi Oxfordba nem számít, egy második vonalbeli magyar egyetemre viszont igen.

Érdi Péter könyvében szinte minden oldalra jut hasonló érdekesség. A könyv magyar fordításának megjelenése a közeljövőben várható a Typotex Kiadónál. A szerző a könyvben egészen kivételes intellektuális utazásra invitálja az olvasót. Mindenkit arra biztatnék, hogy tartson vele.

Lente Gábor

IRODALOM

- [1] Érdi, P.: *Ranking*. Oxford University Press, New York, 2000.
- [2] Érdi, P., Tóth, J.: *Mathematical models of chemical reactions. Theory and applications of deterministic and stochastic models*. Manchester University Press/Princeton University Press, Princeton, 1989.
- [3] Arbib, M. A. P., Érdi, P., Szentágothai, J.: *Neural organization. Structure, function dynamics*. MIT Press, Cambridge, 1997.
- [4] Érdi, P.: *Complexity explained*. Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg, 2008.
- [5] Érdi, P., Lente, G.: *Stochastic chemical kinetics. Theory and (mostly) systems biological applications*. Springer, New York, 2014.
- [6] Érdi P.: *Teremtett valóság. Válogatott írások*. Typotex Kiadó, Budapest, 2000.

Milyen lesz a magyar kiadás?

CÍM

Rangsorolás. Ősszépi rangsoroló játékaink íratlan szabályai

FEJEZETEK

1. Előhang: első találkozásaim rangsorokkal
2. Összehasonlítás, rangsor, értékelés, listák
3. Társas rangsor az állatvilágban és humán csoportokon belül
4. Választások, játszmák, szabályok és a Világháló
5. A naiv és a manipulatív – a csoportok mérésének nehézségei
6. Rangsoroló játszmák
7. A jó hírnévért való küzdelem
8. Mit üzen a kívánságlista: Hogyan (ne) vegyünk új fűnyírót?
9. Utóhang: a rangsoroló játszmák szabályai – hol tartunk?

SZINOPSZIS

Szeretünk összehasonlítani és rangsorolni. Kíváncsiak vagyunk rá, hogy ki a legerősebb, ki a leggazdagabb, és ki a legokosabb. Bizonyos tulajdonságok, például a magasság, objektív módon rangsorolhatók. Ugyanakkor sok „Top Ten” lista szubjektív kategorizáláson alapszik, és az objektivitásnak legfeljebb az illúzióját adja. Valójában egyáltalán nem akarunk mindig mindenre objektíven tekinteni. Sőt azt sem feltétlenül szeretnénk, hogy bennünket is minden esetben objektíven rangsoroljanak, mivel ezáltal esélyt teremtünk arra, hogy az objektíven megérdemeltnél jobb képet alakítsanak ki rólunk, és így magasabb rangot szerezzünk. A *Rangsorolás. Ősszépi rangsoroló játékaink íratlan szabályai* című könyv a tudományos elméletek látásmódját alkalmazza olyan hétköznapi helyzetekre, amelyekben felteszünk és meg is válaszolunk ilyen és ehhez hasonló kérdéseket: Objektívek-e az egyetemeket rangsoroló listák? Miként lehetséges országokat sebezhetőség, korrupciós szint vagy boldogság szempontjából rangsorolni? Hogyan találhatjuk meg a legmegfelelőbb internetes oldalakat? Hogyan rangsoroljuk az alkalmazottakat?

KINEK SZÓL EZ A KÖNYV?

Annak, akinek a szomszédja elegánsabb autóval jár, akit beosztottként főnökei besorolnak egy listába, aki főnökként kénytelen rangsorolni a beosztottjait, és felelősen próbálja tenni, akik üzletemberként szeretnék, ha cégük ismertsége jelentősen javulna, akik tudósként, íróként, művészként vagy más területek képviselőjeként a sikerlisták tetejére szeretnének kerülni, egyetemistaként készülnek belépni életük új, kompetitív szakaszába, és azt gondolják, hogy ennek egyedüli útja jegyeik bármilyen áron való feljavítása. A könyv olvasója intellektuális kalandba vág bele, hogy jobban megérthesse az objektív és a szubjektív közötti navigáció nehézségeit, és hogy jobban azonosítsa és befolyásolja pozícióját a valódi és a virtuális közösségekben az emberi és a számítási intelligencia kombinálásával.

Érdi Péter a politikai és kulturális élet mindennapi tapasztalatait a tudományos elméletek lencséjén keresztül magyarázza meg. Feltárja, hogy a rangsorolás néha valóban tükrözi az objektivitást, máskor csupán csak az objektivitás illúzióját, és hajlamosak vagyunk arra is, hogy az objektivitást manipuláljuk.

A könyv nagy érdeme, hogy bonyolult jelenségekre könnyedén követhető magyarázatokat kínál. A történelmi és kulturális élet eseményeinek tudományos elemzését szórakoztató személyes történetekkel ötvözi.

VÉGÜL

A szerző első haikuja *Schubert András* fordításában:

Három sor – egy rangsor

Az agyunk egy lista.

A tételek száma adott.

Oh, a vég közel!